

MASARYKOVA UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

Obnovení tišnovského kláštera v roce 1901

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Marie Cacková

Brno, jaro 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že tato bakalářská diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Všechny zdroje, prameny a literaturu, které jsem při vypracování používala nebo z nich čerpala, v práci řádně cituji s uvedením úplného odkazu na příslušný zdroj.

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

Shrnutí

Práce popisuje cestu k obnovení duchovního života v tišnovském klášteře Porta coeli. Od jeho zrušení Josefem II. se původní majetek kláštera značně zúžil. Také vztahy s obyvateli se proměnily. Po zakoupení velkostatku v roce 1861 trvalo ještě čtyřicet let, než mohly do kláštera přijít sestry. Zabývám se překážkami, ať už materiálními (poničené budovy), nebo právními (odpor zastupitelů), které bylo nutno překonat. Po samotném obnovení se snažím popsat hospodářské i sociální poměry v klášteře a jeho změněné postavení ve společnosti. Závěr práce nabízí srovnání se situací před rokem 1782.

Klíčová slova

cisterciačky, klášter, Marienthal, obnova, Porta coeli, Předklášteří

Obsah

1	Historie řádu a kláštera	3
1.1	<i>Počátky cisterciáků</i>	3
1.2	<i>Vznik a vývoj ženské větve</i>	5
1.2.1	Jully a Tart	5
1.2.2	Inkorporace prvních ženských klášterů	6
1.3	<i>Cisterciáci v Českých zemích</i>	7
1.4	<i>Dějiny kláštera</i>	10
1.4.1	Dějiny do osvícenství	10
1.4.2	Zrušení kláštera za Josefa II.	12
1.4.3	Od zrušení po obnovený klášter	12
1.4.4	Další vývoj	13
2	Přípravy k obnově kláštera	17
2.1	<i>Zakoupení statku</i>	17
2.2	<i>Snaha o obnovení, příprava a překážky</i>	17
2.3	<i>Obnovení života v klášteře</i>	20
3	Obnovený klášter	22
3.1	<i>Hospodářská situace</i>	22
3.2	<i>Obyvatelstvo kláštera</i>	23
4	Srovnání se situací před zrušením r. 1782	25
4.1	<i>Vztahy s okolím</i>	25
4.2	<i>Materiální podmínky</i>	25
4.3	<i>Vnitřní život</i>	26
5	Závěr	27
	Prameny a literatura	30

Úvod

V letech 1782 (resp. 1773 – zrušení jezuitů) až 1787 byla v Zemích koruny české zrušena řada klášterů. Jen v Markrabství moravském šlo o 42 z původních 84 mužských a 7 z původních 9 ženských řeholních domů.¹ Trvalo zhruba 15 let, než se objevily první pokusy o obnovu alespoň některých z nich. Některé byly neúspěšné – klášter velehradských cisterciáků, jiné se časem zdařily. Z cisterciáckých klášterů se dočkal obnovení pouze jeden – ženský klášter *Porta coeli* v Předklášteří u Tišnova.

Rušením klášterů se zabývá řada prací. Základní edicí pramenů jsou *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských* od Jindřicha Šebánka. Přímo o tišnovském klášteře píše bakalářská práce Ilony Koláčkové *Rušení klášterů za Josefa II. na příkladu tišnovského a louckého kláštera*.²

Dějiny kláštera tišnovských cisterciáček jsou zatím podrobněji zpracovány do skončení husitských válek v díle Dušana Hladíka *Dějiny kláštera Porta coeli*.³ O zpracování 700 let dějin kláštera se v roce 1925 pokusil tesařský mistr z Předklášteří Rudolf Klátil ve svém díle *Paměti Předklášteří a tišnovského kláštera „Porta coeli“*.⁴ Další díla jsou věnována zejména umělecké stránce kláštera, jako například diplomová práce Aleše Flídra *Porta coeli*,⁵ která se pokouší zhodnotit historické i umělecké procesy, které během staletí působily na komplex kláštera a určily jeho dnešní podobu.

Cílem této práce je popsat vývoj kláštera od roku 1861 přibližně do doby, kdy se situace po znovuoobnovení v roce 1901 stabilizovala. Zaměřuji se zejména na zlomové roky 1861 a 1901, kdy dokumentuji zejména hospodářskou situaci velkostatku. Stav ve druhém z uvedených roků dále v rámci možností srovnávám se situací při zrušení kláštera v roce 1782. Při srovnání vycházím z bakalářské práce Ilony Koláčkové.

Celé téma je v první kapitole uvedeno stručnou historií řádu se zaměřením na jeho ženskou větev. Představuji také dějiny kláštera od založení do dnešních dnů. Tato podkapitola se poněkud podrobněji věnuje období 1782–1861 a vývoji kláštera po obnovení. První období je důležité pro vytvoření představy o tom, v jakém stavu byl klášter při zakoupení tišnovského panství v roce 1861. V druhém případě chci ukázat, jak se bude situace kláštera dále vyvíjet, což v prvním roce ještě nebylo jasné.

Ve druhé kapitole popisují přípravy k obnovení kláštera – od zakoupení panství klášterem v Marienthalu, přes snahu o brzké obnovení kláštera, až po závěrečná jednání, po kterých bylo panství prodáno novému konventu, a příjezd řeholnic.

Ve třetí a čtvrté kapitole, které jsou stěžejní pro tuto bakalářskou práci, popisují nejdříve situaci v obnoveném klášteře, ať už jde o finanční situaci, hospodaření nebo představení konventu, a dále provádím srovnání v uvedených oblastech se situací před zrušením.

Ke zvolenému tématu mě přivedla skutečnost, že jednou ze současných řádových sester

1. Josef Válka, *Dějiny Moravy II, Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1999, s. 246-249.

2. Ilona Koláčková, *Rušení klášterů za Josefa II. na příkladu tišnovského a louckého kláštera*, FF MU Brno 2007.

3. Dušan Hladík, *Dějiny kláštera Porta coeli I.*, Tišnov 1994.

4. Rudolf Klátil, *Dějiny Předklášteří*, Tišnov 1925.

5. Aleš Flídr, *Porta coeli*, diplomová práce, FF MU Brno 2004.

v Porta coeli je moje rodná sestra. Mimo to ve většině literatury, ať už o cisterciáckém řádu obecně nebo o klášterech v českých zemích, narazíme především na dějiny a organizaci mužských klášterů. I tato díla se navíc podrobněji věnují především starším dějinám a 19. a následující století víceméně opomíjí.

Dějiny řádu a kláštera byly čerpány kromě výše uvedeného z několika encyklopedií řádů a klášterů, například z *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích* od Milana M. Bubna,⁶ *Encyklopedie moravských a slezských klášterů* Dušana Foltýna⁷ a podobně. K pochopení vzniku a počátků ženské větve pomohlo *Úvodní slovo k cisterciáckému dni pro novice*⁸ z roku 2003, kde se toto téma podrobně rozebírá.

Zdrojem pramenů byl zejména z archivu tišnovských cisterciáček E 10, uloženého v Moravském zemském archivu v Brně. Poskytuje dostatek dokumentů o finanční situaci a klášterním hospodaření obecně. Zajímavá je rovněž korespondence s ordinariátem, místními faráři, bankami, přílehlými obcemi a podobně. Další užitečné fondy lze nalézt ve Státním okresním archivu v Rajhradě, kde se nacházejí fondy obce a fary Předklášteří a okresních úřadů Tišnov a Brno–venkov. Z kláštera byla poskytnuta kronika kláštera z doby zpracovávaného obnovení, která poskytuje zejména informace o jednotlivých sestřích, jejich příchodu do kláštera a úmrtí, případně činnost, kterou pro klášter vykonávaly.

6. M. M. Buben, *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích II/2*, Mnišské řády, Praha 2004.

7. Dušan Foltýn a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.

8. *Die zisterzienserinnen*, Tagung für junge Mönche und Schwestern der Zisterzienserfamilie, kongregace Mehrerau, Himmerod 16.-26. 9. 2003

Kapitola 1

Historie řádu a kláštera

1.1 Počátky cisterciáků

Dějiny cisterciáckého řádu začínají v roce 1098,¹ kdy se opat burgundského kláštera Molesme spolu s dalšími dvaceti mnichy rozhodl založit nový klášter. Jejich cílem byla obnova mnišství podle svatého Benedikta, chtěli realizovat ideál sdílení osamělosti, chudoby, pústu a modlitby. Na pustém bažinatém místě jižně od Dijonu založili klášter, který zpočátku nazývali *Novum monasterium*. Brzy ale došlo k přejmenování na Citeaux (lat. *Cistercium*), jak se pravděpodobně nazývalo místo, na kterém se usadili. Podle prvního kláštera byl později pojmenován i celý řád.

Po odvolání Roberta zpět do Molesme se stal novým opatem Alberich. Projevil se jako schopný správce, a i přes obtížné podmínky se mu dařilo udržet v klášteře přísný řád, který byl na jeho počátku. Získal ochranu papeže Pascala II. (*Privilegium romanum*), který 19. října 1100 vydal bulu *Desiderium quod* a schválil tím nový klášter i jeho přísnou řeholi.

Na nehostinném místě čelili mniši mnoha obtížím a tak se rozhodli klášter přesunout asi o 2 km na jih, kde bylo snazší zásobování vodou. V Alberichově době se také mniši začali oblékat do oděvu z nebělené vlny (oproti černému hábitu benediktinů). Proto se jim začalo říkat bílí mniši nebo také bílí benediktini. Alberich také definoval statut bratrů konvršů, kteří nejsou mniši ani klerici, ale dodržují poslušnost a stabilitu a vykonávají velkou část manuální práce.

Po smrti Albericha se stal opatem Štěpán Harding, za jehož působení došlo k obratu v dosavadním vývoji kláštera. I přes dobrou pověst, kterou měl, totiž nepřicházelo mnoho zájemců o mnišský život a klášter pomalu vymíral. Až v roce 1112 přišlo do Citeaux 30 mužů v čele s Bernardem z Fontains.² Svou mimořádnou osobností dal silný impuls novému řádovému životu, přitáhl do kláštera řadu mužů a bývá nazýván druhým zakladatelem kláštera.

Vzápětí po jeho příchodu vznikly kvůli velkému počtu zájemců 4 dceřinné kláštery. V roce 1113 byl jižně od Citeaux založen klášter La Ferté, roku 1114 západně klášter Pontigny a v roce 1115 byl nejdříve založen na východ od Citeaux klášter Morimond a nakonec severně Clairvaux.³ V posledním z uvedených opatství se spolu s dvanácti druhy usadil i Bernard, později nazývaný z Clairvaux.

1. M. M. Buben, *Encyklopedie řádů a kongregací*, s. 158.

2. Tamtéž s. 159.

3. Tamtéž s. 153.

Hlavním sídlem řádu však zůstalo Citeaux. Zde se scházela každý rok generální kapitula, kde se řešily organizační záležitosti řádu, problémy se zakládáním či přijímáním nových klášterů, ale také si zde opati vyměňovali zkušenosti z hospodaření a napomáhali tak k šíření nových vědomostí takřka po celé Evropě. Z prvních pěti klášterů odcházeli cisterciáci zakládat další řádové kláštery a postupně tak vznikl filiační systém. Opat mateřského kláštera měl právo dohlížet nad dodržováním řehole a ustanovení generální kapituly v dceřinném klášteře. Sloužily k tomu pravidelné visitace, ale zároveň se dbalo na to, aby nedocházelo k vměšování do vnitřního chodu kláštera.

V roce 1118 byla na generální kapitule opatům předložena tzv. Charta caritatis,⁴ řádová konstituce, kterou sestavili Bernard z Clairvaux a Štěpán Harding. O rok později byla schválena papežem Kalixtem II., čímž byla potvrzena existence nového řádu. V následujících letech se řád rychle šířil. V roce 1120 se dostává ze hranice Francie a v roce 1153, kdy Bernard z Clairvaux zemřel, už existovalo přes 350 klášterů.

Další vývoj řádu je poznamenán střídáním období rozvoje a úpadku. Už ve třináctém století vlivem úbytku konvršů přestaly být kláštery schopné žít se pouze vlastní prací. Generální kapitulou bylo proto dovoleno pronajímat půdu a přijímat dávky od poddaných. Postupně některé kláštery vlastnily rozsáhlá panství a řád se dostal do stavu, proti kterému na svém počátku bojoval. A stejně jako v následujících obdobích se objevovaly více či méně úspěšné snahy o reformu.

Velkou krizí, která řád rozštěpila a na několik desetiletí pozastavila konání generálních kapitul, přineslo papežské schizma z přelomu 14. a 15. století. Přestože byl od této doby patrný úpadek, měl řád nadále důvěru papeže, projevenou zejména Inocencem VIII. v roce 1486 vynětím cisterciáckých klášterů ze soudní, disciplinární a finanční jurisdikce diecézních biskupů.⁵

Po ztrátách, způsobených husitstvím, došlo v 16. století ke zhroucení celého systému vlivem reformace. Jednotlivé kláštery se o sebe musely postarat samy a mnohé z nich toto období nedokázaly překonat. Celkově špatná situace v církvi přiměla řádové kněze od 16. století působit i v pastoraci.

Nový rozkvět přinesl řádu až papež Alexander VII., který v druhé polovině 17. století urovnal spory mezi přísnou a umírněnější větví a s ohledem na nové politické rozdělení Evropy dal impuls ke vzniku řádových kongregací (provincií). V roce 1675 existovalo 752 mužských klášterů, tedy přibližně tolik, co před reformací.

Už za sto let ale přišla na řád další pohroma. Vlivem osvícenství a francouzské revoluce došlo ke zrušení 90 % klášterů. Ve Francii byly v roce 1790 zrušeny všechny kláštery v zemi. Zaniklo tedy i Citeaux a poslední generální opat v emigraci delegoval své pravomoci na několik jiných opatů. I později se situace řešila dělením jeho pravomocí na několik osob, až v roce 1891 byl zvolen generální opat se sídlem v Římě.

Po skončení napoleonských válek existovalo jen 12 klášterů, které byly roztroušeny po habsburské monarchii. Ve druhé polovině století došlo uvolněním politické situace ke zlep-

4. Tamtéž s. 161.

5. Tamtéž s. 166–167.

šení situace v jednotlivých klášterech a postupně k obnovování nedávno zaniklých. V roce 1892 se od cisterciáků oddělila přísná větev, a vznikl tak nový řád nazvaný reformovaní cisterciáci, neboli trapisti.

V roce 1910 existovalo 27 klášterů v pěti kongregacích. V současné době má řád 13 kongregací a v roce 1993 měl 80 klášterů rozmístěných po celém světě. V současné době existuje ve světě dohromady 387 cisterciáckých a trapistických klášterů.

1.2 Vznik a vývoj ženské větve

1.2.1 July a Tart

U cisterciáků mnichové a mnišky patří na rozdíl od například františkánů k jednomu řádu.⁶ Do roku 1187 se o ženských klášterech v aktech generální kapituly nemluví a pro jejich neúplnost je nesnadné vyjmenovat přesná data. Další problém je, že až k obdržení výjimky v roce 1184 neměla kapitula právo odebírat ženské kláštery z jurisdikce biskupa. To ovšem neznamená, že v okolí cisterciáckých opatství nebyly ženské kláštery, které s nimi měly více či méně právně stanovené vztahy. Už opat z Molesme měl pod svým vedením společenství žen složené z příbuzných jeho mnichů.

Poté, co Bernard z Clairvaux s druhy přišel v roce 1113 do Citeaux, bylo nutné založit pro tyto ženy vlastní klášter, protože i ony chtěly vést život zasvěcený Bohu. Tak se v July, kde měl Molesme farní kostel, založil ženský klášter, který dále stál pod duchovním vedením opata z Molesme. Existují pro něj pravidla, která vytvořil opat z Molesme spolu s opaty z Clairvaux, Pontigny a Morimondy.

July ovšem nebyl jediný ženský klášter se vztahem k cisterciákům. Mezi lety 1120 a 1125 byl ve spolupráci s opatem Hardingem asi 12 km od Citeaux založen klášter Tart, jehož cílem bylo dát ženám možnost žít podle přísných stanov ze Citeaux. Jeho první abatyše přišla z July. Tento klášter podléhal bezprostředně opatu ze Citeaux, který měl plnou duchovní autoritu nad sestrami k tomu, aby stanovoval nařízení a mohl provádět korektury. Měl právo jmenovat abatyši a podle stanov řádu ji i sesadit.

Dceřinné kláštery Tartu, kterých bylo na konci 12. století osmnáct, stály jako všechny ostatní kláštery pod vedením Citeaux. Každý rok 29. září, na sv. Michaela, se v Tartu konalo shromáždění abatyší klášterů podřízených Tartu.

Abatyše z Tartu, jako matka abatyše, pravidelně navštěvovala dceřinné kláštery. Tento zvyk, stejně jako každoroční kapitula žen, vytvářel paralelu k cisterciácké ústavě pro mužské kláštery. Tart ostatně nebyl podřízený cisterciáckému řádu, ale přímo opatovi ze Citeaux. Takže generální kapitula se nemusela zabývat záležitostmi mnišek.

Podobně i další cisterciáčtí opati povzbuzovali ženské kláštery, aby žily podle stanov ze Citeaux. Například sv. Bernard měl kontakt s mniškami z Poulangy, které byly zařazeny do filiace z Tartu. Další ženské kláštery, které vznikly údajně ve velké filiaci kolem Clairvaux a které nepatřily ke spolku okolo Tartu, měly mezi sebou navzájem i s mužskými kláštéry trochu jiné vztahy. Jejich organizace pravděpodobně nebyla tak centralisticky založená. Ne-

6. Zpracováno podle: *Die zisterzienserinnen*,

existovala u nich žádná ženská kapitula, zato se o ni staral opat a existovala visitace matkou abatyší.

1.2.2 Inkorporace prvních ženských klášterů

Ženské kláštery byly s řádem spojeny dodržováním cisterciáckých pravidel a péčí ze strany cisterciáckého opata. Cítily se jako cisterciačky, přesto ale neměly žádné právní spojení s řádem a kapitulou.

Generální kapitula byla poprvé oficiálně propojena s ženskými kláštery, když byla do řádu přijata sdružení klášterů z Cadouin (1119), Savigny (1147) a Obazine (1147). Tyto kongregace zahrnovaly i ženské kláštery, které byly inkorporovány spolu s mužskými kláštery, aniž by byl přesněji vyjasněn jejich právní status.

Situace se změnila, když byla vydáním buly „*Monasticae Sinceritatis disciplinae*“ roku 1184 vyslovena exemce (vynětí) řádu. V roce 1187 založil král Alfons VIII. Kastilský opatství Las Huelgas ve Španělsku a chtěl je zařadit do cisterciáckého řádu. Tuto inkorporaci na žádost krále provedl sám papež.

Po Las Huelgas žádaly a získaly i další ženské kláštery oficiální přijetí do cisterciáckého řádu, aniž bychom o tom měli písemné doklady v usneseníh generální kapituly, která v roce 1213 prohlásila: *„Autoritou generální kapituly se stanovuje, že mnišky, které už byly zařazeny do řádu, nesmějí opouštět své kláštery bez povolení příslušného opata, neboť to není prospěšné pro jejich duši. Kláštery, které chtějí být přijaty v budoucnosti, budou do řádu přijaty pouze tehdy, když budou uzavřeny klauzurou. Opatům se zakazuje vysílat mnišky pro nová založení bez povolení generální kapituly. Kdo bude vyslán bez povolení, bude považován za odpadlíka. Opati musí dbát na to, aby byly dodržovány zásady v jim svěřených kláštorech.“*

Od této doby se množily žádosti ženských klášterů, které chtěly být zařazeny do řádu. Zařazení do kvetoucí a uznávané komunity řádu jim dodávalo nejen duchovní identitu, ale i právní ochranu a oporu silné organizace. Kromě toho ve 13. století díky dosud nepoznanému náboženskému rozkvětu vyrazily v celém německy mluvícím prostoru klášterní komunity jako „houby po dešti“.

Pro řád ostatně znamenalo přijetí nového ženského kláštera dodatečnou práci. Cisterciácký opat musel být ustanoven jako pater immediatus, každý rok musel provádět visitace, pečovat o duše a starat se o hospodářskou existenci ženského kláštera. Tyto povinnosti se zostřily od r. 1184 se zpřísněnými klausurními předpisy pro mnišky. Naložily opatům, kteří už tak měli dost práce ve svých kláštorech a jejich filiacích, další břemeno, které škodilo uzavřenému životu v jejich vlastním klášteře.

Je pochopitelné, že generální kapitula od r. 1220 stále častěji odmítala přijetí nových ženských klášterů. Vytvořila kvůli tomu i odmítavou legislativu. Přesto byly stále ženské kláštery přijímány, dokonce docházelo k tomu, že kapitula obnovila zákaz přijetí a hned potom pověřila opaty nutnými přípravami takového kroku pro ten či onen klášter.

Na první pohled působí chování generální kapituly v první polovině století rozpolceně. Není jasné, zda řád chtěl přijímat ženské kláštery, nebo ne. Na jedné straně jsou opakovaně

1.3. CISTERCIÁCI V ČESKÝCH ZEMÍCH

zákazy a dokonce hrozby trestů pro mnichy, kteří se zasazovali o takové přijetí, navzdory tomu se právě v první polovině 13. století k řádu přidalo mimořádné množství ženských klášterů. Vyřešení tohoto problému ztěžuje navíc to, že se o dějinách ženských cisterciáckých klášterů dochovalo málo dokumentů.

Mezi historiky existují dva různé pohledy, které si více všímají vždy jednoho z protikladných aspektů:

1. Mnozí historikové z řádu cisterciáků zastupují názor, že jejich řád, stejně jako většina reformních řádů 11.-13. století, měl o zakládání klášterů jen malý, nebo vůbec žádný zájem, protože v tom viděl ohrožení svých kontemplativních ideálů. Z tohoto důvodu si stěžoval všiml ženských klášterů, které vznikly v jeho okolí. To trvalo až do roku 1191, kdy se generální kapitula zabývala žádostí ohledně klášterů mnišek okolo Las Huelgas. Dokonce zřetelně prohlašoval, že se nezabývá jurisdikcí pro ženské kláštery. Tento odmítavý postoj byl v dalším století ještě zřetelnější, protože generální kapitula opakovaně zakazovala přijímání nových ženských klášterů, a dokonce pro to dostala papežské povolení.
2. Trochu jiný pohled má řada vědců, kteří se v posledních letech zabývají zejména dějinami a okolím konkrétních klášterů cisterciáček. Většinou se setkávají s dobrou, rozvíjející se spoluprací mezi řádem, zastoupeným patery immediaty, a ženskými kláštery. Proto zpochybňují základní odmítání řádu vůči ženským klášterům. Po právu zdůrazňují, že volné spojení mezi ženskými kláštery a cisterciáckým řádem odpovídá tehdejšímu právnímu poměru v řádu, který v žádném případě ještě nebyl úplně exemtován. Přesnější základní právní podmínky pro inkorporaci se vyvíjely až od r. 1213 po provedeném vynětí řádu generální kapitulou. Právě tehdy měl řád přemíru žádostí o přijetí, takže jím praktikovaný odmítavý postoj sloužil spíše k detailnímu zkoumání žadatelů a kvalitativnímu výběru než zásadnímu odmítnutí.

Je možné, že se tyto dva pohledy ani nevyklučují. Po právní a organizační stránce byla určitě oprávněná starost o udržení čistoty ideálu řádu a o právní nařízení, která jsou pro to nutná. Zároveň je ale vidět připravenost pomoci a snaha zpřístupnit cisterciácký řádový život i pro ženy.

1.3 Cisterciáci v Českých zemích

Do Českých zemí přišli cisterciáci na počátku 40. let 12. století, za vlády knížete Vladislava II. Založení prvního kláštera v Sedlci inicioval olomoucký biskup Jindřich Zdík.⁷

Na Moravu se cisterciáci dostali o něco později. V roce 1205 byl, pravděpodobně zejména přičiněním olomouckého biskupa Roberta, který byl sám cisterciák, založen velehradský klášter.⁸ Za zakladatele bývá podobně jako i u dalších moravských klášterů uváděn moravský markrabě Vladislav Jindřich.

7. M. M. Buben, *Encyklopedie řádů a kongregací*, s. 177.

8. D. Hladík, *Dějiny kláštera Porta coeli I.*, s. 48.

1.3. CISTERCIÁCI V ČESKÝCH ZEMÍCH

V prvních dvou stoletích přicházeli do nově zakládaných klášterů mniši z německých zemí. Všechny kláštery jsou potomky kláštera Morimond. Celkem bylo v Čechách a na Moravě založeno 13 mužských a 5 ženských cisterciáckých klášterů. Oproti řádovým zvykům zde nebyly kláštery zakládány v neobydlené krajině, ale většinou byly obdarovány několika vesnicemi s poddanským obyvatelstvem.

Německý původ většiny cisterciáků byl patrně příčinou téměř úplného zničení řádových domů v zemi za husitství. Několik klášterů zaniklo, většina byla silně poškozena a trvalo řadu let, než byl život v nich obnoven a ještě déle, než se stabilizovala jejich ekonomická situace. Téměř bez následků zůstaly pouze Vizovice a Vyšší Brod.⁹

Většina klášterů se ještě zcela nedostala z potíží způsobených husitstvím, když se začal projevovat vliv reformace. Kláštery měly problémy se svými fundátory, kteří se snažili k upevnění svého vlivu v komplikované době využít klášterní majetky.¹⁰ Další výdaje způsobovaly dávky na válku s Turky. Na některých panstvích docházelo k povstáním přetížených poddaných. V některých případech se dokonce mniši přikláněli k protestantismu a opouštěli domovský klášter. O nové zájemce byla přítom nouze.

Rekatolizace od konce 16. století přinesla do života řeholních kněží změnu a přinutila je zapojit se do duchovní správy, kde se projevoval nedostatek kněží. Změny v organizaci nejen života v kláštorech, ale i celého řádu byly završeny po třicetileté válce, kdy se víra definitivně podřídila místní vládní moci. Reformní úsilí v řádu, které začalo po Tridentském koncilu, nemohlo vést k obnově původního stavu. Postupně se prosazoval systém samosprávných spolků klášterů. Šlo buď o kongregace, které sdružovaly kláštery, jež si byly blízké myšlenkově, nebo územní vikariáty. U nás vznikl vikariát sdružující všechny cisterciácké kláštery Čech, Moravy a Lužice, a tak byly zpřetrhány původní filiační vazby s rakouskými a německými kláštery.¹¹ Vizitace a poradní shromáždění se děly v rámci vikariátu a ten jako takový vstupoval do kontaktu přímo s opatem ze Citeaux, případně Morimondu.

Asi největší zásah do řeholního života přineslo osvícenství. První změny zavedla už Marie Terezie omezením počtu členů konventu, určením minimálního věku pro složení řeholního slibu a podobně. Tyto snahy završil Josef II. zrušením většiny klášterů v monarchii v letech 1782-1786. Další existenci měly umožněny pouze kláštery, které vykonávaly veřejně prospěšnou činnost, ať už ve zdravotnictví, školství nebo v duchovní správě.¹² V Čechách a na Moravě zbyly pouze dva kláštery, a to ve Vyšším Brodě a v Oseku.

Po smrti Josefa II. došlo k částečnému uvolnění a někteří opati zrušených klášterů se pokoušeli dosáhnout jejich obnovení. Například snaha plaského opata Celestina Wenera byla podpořena Zemskými stavby. Ty žádaly, aby byly obnoveny kláštery, jejichž opati se účastnili Zemského sněmu, protože jinak dojde po jejich smrti k oslabení hlasu duchovních. Tuto žádost ovšem panovník zamítnul a další pokus ztroskotal na nezájmu žijících členů konventu. Na počátku 19. století se objevila také snaha o obnovení velehradského kláštera, ta však

9. M. M. Buben, *Encyklopedie řádů a kongregací*, s. 178.

10. Tamtéž s. 253.

11. Tamtéž s. 179.

12. Z. Hledíková, J. Janák, J. Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 192.

1.3. CISTERCIÁCI V ČESKÝCH ZEMÍCH

ztroskotala na nedostatku finančních prostředků. Znovu byl klášter i velkostatek nabídnut řádu ještě v 80. letech, ale pro nezájem řádové provincie byl nakonec prodán Tovaryšstvu Ježíšovu.¹³

Až do poloviny 19. století žili mniši ve svých klášterech a neměli kontakt s řádovými představenými. Jejich každodenní život splňoval pouze základní požadavky na kněžství a opomíjel mnišskou tradici. Po roce 1848 se však objevila možnost shromáždit opaty a začalo se jednat o reformě klášterního života. Zasluhou osekckého opata Zahrádky byla v roce 1859 vytvořena nová rakousko-uherská cisterciácká kongregace. V jejím rámci mělo dojít k pozvolné obnově řeholního života podle cisterciácké tradice s ohledem na postupně omezované povinnosti v duchovní správě a také na zpočátku nízký počet členů komunit. V tuto dobu také kláštery v monarchii uznaly za svého představeného opata kláštera Santa Croce in Gerusalemme v Římě.¹⁴

Druhá polovina 19. století a počátek 20. století znamenal pro rakousko-uherské kláštery většinou rozkvět, alespoň co do počtu členů. V roce 1891 se dokonce stal generálním opatem Leopold Wackarz,¹⁵ opat vyšebrodského kláštera. V tuto dobu se také po čtyřicetiletém úsilí podařilo obnovit tišnovský klášter. První světová válka postihla kláštery především ekonomicky, protože musely poskytovat válečné půjčky státu. Dalším nepříjemným důsledkem války byl nedostatek povolání, což se projevilo zejména po jejím skončení.

Po rozpadu monarchie měly kláštery kvůli řadě mnichů a mnišek německé národnosti napjatý vztah s úřady. Ke zlepšení mělo přispět i oddělení od dosavadní rakouské kongregace a vytvoření české, která byla potvrzena papežem v roce 1923. Kromě mužských klášterů Vyšší Brod a Osek v Čechách a ženského kláštera Porta coeli na Moravě zahrnovala také ženské kláštery Marienstern a Marienthal v Lužici.¹⁶

V roce 1921 byly kláštery pozemkovou reformou připraveny o část majetku. Zároveň jim ale takto vzniklý příjem pomohl uhradit dluhy vzešlé z válečných půjček. Od 30. let musely zejména mužské kláštery čelit znovu se zhoršujícím národnostním vztahům. Přes snahu vycházet s oběma etniky byl vyšebrodský klášter nejdříve podezříván z náklonnosti k Čechům. V průběhu 2. světové války byl také kvůli odporu k fašistickému režimu poprvé ve svých dějinách zrušen.

V osekém klášteře byla situace jiná. V roce 1943 se stal opatem původem rakouský mnich a klášter musel opustit jediný český řeholník. Po skončení války se situace obrátila a němečtí mniši byli vysídleni. V klášteře až do roku 1950 působili salesiáni. Vyšebrodskému opatovi se hned v roce 1945 podařilo dosáhnout podpory od československých úřadů. Kvůli obtížnému získávání občanství pro německé spolubratry se rozhodl vytvořit čistě český konvent, ale kvůli zhoršujícím se poměrům v zemi většina mnichů včetně něj opustila zemi a do roku 1950 jich zůstalo v klášteře jenom pár.¹⁷

Do roku 1950 byly zrušeny všechny kláštery. V následujících letech přežíval pouze zby-

13. M. M. Buben, *Encyklopedie řádů a kongregací*, s. 238.

14. Tamtéž s. 179.

15. Tamtéž s. 257.

16. Tamtéž s. 179.

17. Tamtéž s. 258.

tek tišnovských cisterciáček na statku vytvořeném z kláštera. Vyšebrodští cisterciáci našli po jistém váhání útočiště ve štyrském klášteře Rein, oseckým se od roku 1961 podařilo usadit v Langwaden v Porýní. Kláštery obou lužických konventů byly po válce, kterou sestry strávily v Oseku, obnoveny.

Po uvolnění poměrů v roce 1989 vyzval generální opat Polykarp Zakar cisterciáky z Kongregace Nejčistšího srdce Panny Marie, která nikdy nezanikla, k jejímu obnovení v českých zemích.¹⁸ Formálně byl už v roce 1990 obnoven vyšebrodský klášter. V následujícím roce se do něj nastěhovali dva nejmladší ze šesti zbylých řeholníků a začali pracovat na obnově zdevastovaného kláštera. Během první poloviny devadesátých let dosáhli materiální obnovy a začali se hlásit zájemci o řeholní život. V osecském klášteře byla situace jiná a po krátkém oživení v 90. letech byl klášter opět zrušen. Opat Bernard Thebes, který byl nějakou dobu v čele Kongregace, musel kvůli pokročilému věku a zdraví odejít do Německa a jediný další přítomný cisterciák rovněž přesídlil, a to do německého kláštera v Langwaden. Takto se vyšebrodský klášter ocitl v jinak čistě ženské kongregaci, v jehož čele stojí abatyše praeses, toho času abatyše ze Sostrupu. Protože mužský klášter nemůže být podřízen ženskému, přešel Vyšší Brod do rakouské kongregace, která je mu díky dlouhodobé spolupráci a také geograficky bližší. V roce 2008 se z podobných důvodů rozhodly také tišnovské cisterciáčky pro přestup do kongregace Mehrerau.

1.4 Dějiny kláštera

1.4.1 Dějiny do osvícenství

O založení kláštera na usmíření vin uvažoval už Přemysl Otakar I. O realizaci se však začala pokoušet až po jeho smrti královna Konstancie. Jejím cílem bylo také vybudovat důstojné místo pro svůj poslední odpočinek. S cisterciáckým řádem ji sblížila její příbuzná svatá Hedvika, která založila mimo jiné klášter ve slezské Třebnici, kde byly vychovány i Konstanciiny dcery.¹⁹

Zpočátku chtěla umístit nový konvent u kostela sv. Petra na Novém Městě pražském, kde byla toho času komenda řádu německých rytířů. Brzy však shledala, že místo je pro cisterciácký klášter zcela nevhodné, a rozhodla se pro místo vedle trhové vsi Tišnova, kudy projížděla při cestách na Moravu.

První zpráva o klášteře je z roku 1233, ale sestry zde zřejmě sídlily již v předchozím roce. Od královny a jejích synů Přemysla, markraběte moravského, a Václava, krále českého, dostal klášter více než 20 sídel. Zároveň oba bratři udělili klášteru řadu imunit a privilegií, které jej měly chránit před svévolností okolní šlechty a materiálně zajistit. Získal také patronát nad několika kostely, například nad kostelem sv. Václava v Tišnově,²⁰ sv. Petra v Brně, nad kostelem ve Velké Bíteši, Budějovicích a dalšími. V roce 1235 papež Řehoř IX. potvrdil založení a obvěnění kláštera, vyňal jej z pravomoci diecézního biskupa a vzal pod svoji

18. Tamtéž s. 179.

19. D. Hladík, *Dějiny kláštera Porta coeli I.*, s. 63.

20. R. Klátil, *Dějiny Předklášteří*, s. 24.

ochranu. Tím se klášter stal nezávislým na světské i duchovní moci a když bylo třeba, žádal o pomoc přímo papeže.²¹

Stavba probíhala pravděpodobně šest až osm let od roku 1232.²² Ke svěcení klášterního kostela zřejmě došlo v roce 1239, kdy zde byl pohřben markrabě Přemysl. Následující léta byla poznamenána nájedzy z Uher, spory s olomouckými biskupy i s velehradským opatem, který byl vizitátorem kláštera. Přesto šlo o období, kdy byla klášteru opakovaně potvrzována jeho práva a získával další majetky.²³

K obratu došlo koncem 14. století, kdy klášter vyhořel. Po letech hospodářských problémů byl klášter v období husitství poničen, opuštěn a teprve od roku 1436 začíná snaha o jeho obnovu. Pod vedením abatyše Alžběty IV., která bývá nazývána druhou zakladatelkou kláštera, byl v průběhu následujících dvaceti let postupně opraven komplex kláštera a obnoveny klášterní majetky.²⁴ V roce 1454 byl posvěcen klášterní oltář a o dva roky později Jiří z Poděbrad potvrdil klášteru privilegia a držbu všech majetků. Přesto již krátce nato získal právo opravy a částečně i výběru dávek na tišnovském panství rod Pernštejnů. Klášter proti tomu bojoval prakticky až do vymření Pernštejnů na konci 16. století.

Období reformace bylo ve znamení úpadku. V klášteře žil jen nízký počet řeholnic, a i tak došlo k uvolnění klášterního pořádku. Vnitřní poměry i postupující reformace měly nepochybně vliv na zhoršující se hospodářskou situaci kláštera, která vedla k zástavám majetků. S malým vlivem, který klášter v té době měl, jistě souvisí i obsazení tišnovské fary protestantským farářem.

S reformou života i hospodaření přišla až abatyše Anna Kroměřížská, která nastoupila v roce 1603. Její snaha byla opět přerušena, tentokrát stavovským direktoriem, které klášter zabralo. Po šesti letech se část sester vrátila a pokračovala ve snaze o obnovu kláštera. Roku 1642 byl klášter ohrožen oddíly Švédů a na čas opuštěn, ale poté začalo konečně delší období, kdy se mohl vnitřně stabilizovat a začít rozrůstat jak co do počtu řeholnic, tak hospodářsky.

Další krizi přinesl vpád Prusů na Moravu v roce 1741, při kterém byl klášter vydrancován. Přes velké náklady, které kvůli tomu klášteru vznikly, se brzy podařilo škody napravit, a dokonce zakoupit nové nemovitosti. Nějaký čas žilo v klášteře až 60 sester, nejvyšší počet, jaký dovoloval dvorský dekret Marie Terezie z roku 1767.²⁵

Roku 1777 došlo ke zřízení brněnského biskupství. Zaniklo tedy místo probošta kapituly sv. Petra a abatyši byl náhradou udělen patronát nad dvěma kanovnickými místy. Tohoto práva však dlouho neužívala, protože klášter se stal obětí hned první vlny rušení klášterů Josefem II.

21. D. Hladík, *Dějiny kláštera Porta coeli I.*, s. 78.

22. Tamtéž s. 107.

23. D. Foltýn a kol., *Encyklopedie klášterů*, s. 613–614.

24. D. Hladík, *Dějiny kláštera Porta coeli I.*, s. 175.

25. I. Koláčková, *Rušení klášterů*, s. 8.

1.4.2 Zrušení kláštera za Josefa II.

Ke zrušení došlo dekretem Josefa II. dne 19. 3. 1782, kdy do kláštera přijel svobodný pán Jan Nepomuk Hausperský z Fanálu, který byl pověřen správou tišnovského kláštera.

V následujících týdnech probíhalo sepisování veškerého majetku kláštera a do 11. dubna byl vyhotoven inventář kláštera i klášterního panství. Tišnovské panství zahrnující 92 lánů, se rozkládalo na území města Tišnova a vsí: Újezd, Bosonohy, Bělč, Borač, Březina, Drahonín, Drásov, Hájek, Hradčany, Jamné, Jilmoví, Komín, Něm. Kynice, Loučka Dolní a Horní, Lomnička, Lubný, Nová Ves u Tišnova, Olší, Vochoz, Rohozdec, Říkonín, Šerkovice, Skreje, Štěpánovice, Střemchoví, Svatoslava nebo Svatoslav, Víška, Vratislávka, Všechnovice, Předklášteří, Zahradka, Žďárec a Železný. Jeho cena byla odhadnuta na 286 609 zl. 15 kr. a připadlo náboženskému fondu.²⁶

Panství bylo s pozemky, lesy, domy a veškerým vybavením určeno k prodeji. Například část vybavení kostela o nižší hodnotě byla rozdána či vydražena už do léta roku 1782. Bohoslužebné nádoby ze zlata a stříbra a mešní roucha byly ohodnoceny níže na 10 395 zl. a 20 kr.

Osud většiny předmětů je těžko zjistitelný. Cenné byly zřejmě zásoby vína, zahrnující 1946 věder²⁷ vína. Podle množství se dá soudit, že se sestry intenzivněji věnovaly vinařství. Zanedbatelná určitě nebyla ani klášterní knihovna, ve které se nacházely tisky z mnoha různých oborů, pocházející až z 15. století. Klášterní archiv se starými listinami a spisy je dodnes uchován v MZA v Brně.

V den zrušení obývalo klášter 45 chórových sester, 7 sester laických a 3 novicky. Mimo klášter se ještě připravovaly čtyři kandidátky. Všechny sestry byly na své přání sekularizovány a dále se věnovaly vyučování nebo církevní správě. Abatyše Sapiencia Veronika Lojková odešla pravděpodobně do Sedlce u Kutné Hory, kde zemřela 19. 3. 1785 žalem ve věku 68 let.²⁸

Z 52 sester pocházelo 36 z Čech, 19 z Moravy a 4 z Rakous. Jedna ze sester pocházela z Tišnova. Průměrný věk sester bez novicek byl 46 let. Posledním proboštem byl Pavlín Vogel, kterému pomáhali dva kaplani.²⁹

1.4.3 Od zrušení po obnovený klášter

Poté, co klášter přešel do správy náboženského fondu, usoudila zřejmě část tišnovských řemeslníků, že nastala „svoboda“ a na jarmarku roku 1783 podle svého cechovního přesvědčení napadli cizí řemeslníky a zabránili jim v obchodu. Panství ovšem nebylo bez majitele, a tak jim byly uděleny pokuty a pohroženo fyzickým trestem, a další jarmark už proběhl bez

26. Tamtéž s. 33.

27. Vědro = 56,586 l. Viz I. Hlaváček, J. Kašpar, R. Nový, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002, s. 173.

28. I. Koláčková, *Rušení klášterů*, s. 37–39. Podle R. Klátily zemřela ještě téhož roku v Labské Týnici. Viz R. Klátíl, *Paměti Předklášteří*, s. 70.

29. SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, E 40, inv. č. 1, *Farní kronika Předklášteří*.

problémů.³⁰ Až v roce 1801 město Tišnov koupilo od Mundyho desátky a úroky z městských polí, a tím se vymanilo z ekonomické závislosti na vrchnosti.

Samotný klášter byl od poloviny roku 1784 určen pro kněze na odpočinku a než došlo ke zrušení jejich kláštera, pobývali zde krátce také žďárští cisterciáci.³¹

V roce 1798 bylo panství pronajato Vilémovi sv. p. z Mundy za roční nájem 15 302 zl. 25 kr. kromě poplužního dvora při klášteře, který získal v témže roce za 3 477 zl. 13 kr. a za roční nájem 1 936 zl. 39 kr. V následujícím roce odkoupil i zbytek panství za 277 179 zl. 35 kr. Po smrti Mundyho přešel majetek jako dědictví na jeho 3 syny a v roce 1821 jej jeden z nich prodal za 200 000 zl. Bedřichu svob. pánu z Wittinghofu, zv. Schell ze Schellenberku (kromě Komína, Bosonoh a Německých Kynic, které připojil k Veveří).

Co se týče využití, byla v budovách bývalého kláštera zřízena Mundym nejdříve tkalcovna. Tu v roce 1816 zrušil, část budov přestavěl na byty a v části byla barvírna bavlny a výroba olejového mýdla.³² Posledním průmyslovým objektem v klášterních budovách před navrácením církevním účelům byl cukrovar.

Ke zlomové události došlo v roce 1861, kdy tišnovské panství koupila za 480 000 zl. za účelem obnovení starobylého kláštera abatyše z kláštera Marienthal v Horní Lužici v Sasku. Po téměř 40 letech bylo po řadě jednání a sporů panství prodáno v roce 1899 za sníženou cenu 514 492 K 60 h. novému klášteru. Po provedení nutných oprav a dokončení nového kostela přijelo 23. května 1901 z Marienthalu 18 sester a začala novodobá historie kláštera Porta coeli.

1.4.4 Další vývoj

Koupí velkostatku se klášter velmi zadlužil. I v dalších letech bylo nutné provádět řadu oprav, takže docházelo k prodejm, pronájmům, ale i k dalším půjčkám. Až v roce 1928 byla splacena půjčka určená na koupi z 21. července 1899, a to nezanedbatelnou částkou 106 000 Kč.³³ Přibližně ve stejnou dobu byla splacena také půjčka 60 400 Kč od kláštera Marienstern, ležícího stejně jako Marienthal v Horní Lužici.³⁴ Z velikosti splátek se snad dá usuzovat, že v této době se klášter konečně dostal z nejhorších finančních potíží.

I přes obtížnou finanční situaci se sestry snažily přispět svou pomocí, kde bylo třeba. Někdy to trvalo déle, jako v případě žádosti místní školní rady v Předklášteří ze 16. listopadu 1909 o zřízení mateřské školky. Svou žádost rada zdůvodňovala tím, že starší sourozenci zanedbávají školní docházku kvůli hlídání svých malých sourozenců.³⁵ Až v nové žádosti, tentokrát spolku Zdislava, ze dne 19. listopadu 1913, se píše o úspěšnosti půl roku fungující prozatímní školky v zámečku (bývalé proboštství) a zároveň se žádá o prodej pozemku na stavbu školky definitivní. Pozemek měl být blízko rozestavěného chudobince, který měl

30. J. Hájek, *Čtení o starém Tišnově*, s. 37.

31. I. Kolářková, *Rušení klášterů*, s. 40.

32. R. Klátil, *Dějiny Předklášteří*, s. 72.

33. MZA Brno, sign. XIII, kart. č. 71, potvrzení Hypoteční a zemědělské banky moravské o splacení půjčky z 21. července 1899.

34. MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, potvrzení abatyše kláštera Marienstern o splacení půjčky.

35. MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, *Důstojné paní převorice kláštera „Porta coeli“ v Předklášteří*.

rovněž stát na místě poskytnutém klášteřem, aby sestry dominikánky, které v obou ústavěch měly působit, nepracovaly na dvou vzdálených místech.

V roce 1903 proběhl první pokus o zřízení měšťanské dívčí školy, ale když byly právě opravované místnosti kontrolní komisí odmítnuty jako nevyhovující, probošt Gícha z neznámého důvodu rezignoval, a sestry poskytovaly pouze soukromé hodiny dívkám z Předklášteří a Tišnova.³⁶ Znovu se o otevření školy začalo usilovat zřejmě až v roce 1913, kdy probíhaly v klášteře přípravy k otevření hospodyňské školy. Prostředky měly být získány z prodeje pozemku pro chudobinec a dvora Stanovisko. Dvůr se ale kvůli „nynější finanční tísní“ nepodařilo prodat a klášter musel přistoupit k půjčce 5 000 K a měl v plánu ještě další ve výši 4 000 K.³⁷

Dlouhá desetiletí probíhaly spory kvůli bývalému konventnímu kostelu. Po určité shodě, ke které muselo dojít před obnovením kláštera, povstalo nové rozhořčení kvůli pochování sestry v kryptě farního chrámu. Byla pozvána komise c. k. politického úřadu a až na základě jejího rozhodnutí a souhlasu farního úřadu a kostelního konkurenčního výboru bylo povoleno využívání krypty sestrami.³⁸

Snad kvůli potížím, se kterými se klášter potýkal, se konvent rozrůstal jen pomalu. Po časných a v roce 1905 věčných slibech všech sedmi kandidátek, které přijely z Marienthalu, trvalo několik let, než se objevily další zájemkyně. Přesto obývalo klášter na jaře 1911, deset let od znovuosazení, 17 sester chórových, 7 laických, dvě novicky a dvě kandidátky. Během prvního desetiletí zemřely 3 chórové sestry, včetně převorky.

První světová válka byla pro klášter, stejně jako pro většinu obyvatelstva, náročné období. Biskupskou konsistoří byl klášter pravidelně vyzýván, aby se účastnil upisování válečných půjček.³⁹ Nepříjemná byla rovněž válečná přírážka k přímým daním, která na návrh československé vlády pokračovala i v prvních poválečných letech. V lednu 1918 na výzvu konsistoře vytvořil probošt Gícha seznam toho, co klášter během války dobrovolně či nuceně poskytl.⁴⁰ Podle tohoto seznamu musel klášter odevzdat mimo jiné dva zvony z nového kostela, 41 kusů dobytka a přibližně 1000 q obilovin, brambor apod.

Charitativní činnosti se sestry rovněž nevyhýbaly a dávaly základní potraviny chudým z okolí, podporovaly finančně Červený kříž nebo přijímaly válečné uprchlíky. Nějakou dobu rovněž musely ubytovat 10 ruských zajatců.

Konvent se v průběhu války nijak nezměnil a teprve v roce 1921 se začaly hlásit nové

36. SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, E 40, inv. č. 1, *Farní kronika Předklášteří*.

37. MZA Brno, E 10, sign. X, kart. č. 62, odpověď na žádost ze dne 30. 5. 1903. Nakonec byla škola otevřena a fungovala až do konce druhé světové války. Viz I. Koláčková, *Rušení klášterů*, s. 25. Ve stejnou dobu klášter také žádal o prodloužení lhůt ke splacení dluhů, které měl u Hypoteční banky Markrabství moravského v Brně. Banka zareagovala vypracováním nového plánu splátek až na 40 let, které by klášteru umožňovaly splácet o 5 349 K ročně méně. Celkový dluh u této banky činil 341 000 K. Viz MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, dopis právníka Josefa Koudelky z 25. července 1913 představenstvu kláštera.

38. SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, E 40, sign II, *Farní kronika Předklášteří*. Kvůli nalezení stanoviska k obnovení krypty se 14. 7. 1903 sešlo i představenstvo obce. SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, C 8, inv. č. 2, *Protokolní kniha obecního výboru v Předklášteří od r. 1889–1912*.

39. MZA Brno, E 10, sign. III, kart. č. 61, výzva biskupské konsistoře, aby se klášter ze všech sil zúčastnil na upisování VIII. válečné půjčky. Do ledna 1918 klášter do válečných půjček vložil 21 300 K.

40. MZA Brno, E 10, sign. III, kart. č. 61, odpověď na dotazník stran činnosti kláštera za války z 19. ledna 1918.

kandidátky, kterých bylo za dva roky sedm.

V roce 1920 ale došlo v klášteře k významným změnám. Pravděpodobně už v předchozím roce věnoval klášteru hrabě Holstein-Ledreborg řeholní dům v Allerslev v Dánsku⁴¹ a v červenci roku 1920 tam probošt Bernard Gícha spolu s pěti sestrami odešel a založil Porta coeli dceřinný klášter.⁴² Do Porta coeli přišel krátce před tím z Vyššího Brodu nový probošt Lambert Kober. V souvislosti se založením dceřinného kláštera obnovil dekretem ze 4. prosince 1921 generální opat Cassian Haid Porta coeli jako opatství. Dosavadní převorku Laurentii Richterovou jmenoval abatyší a 23. ledna byla slavnostně benedikována.

Rozvoj v meziválečném období byl zkomplikován i pozemkovou reformou. Klášteru zůstal jen Klášterský dvůr, statek Lomnička a klášter s pivovarem v Předklášteří.⁴³ Původní přihlášená výměra pro zábor byla 1698 ha 80 a 53 m². Do konce roku 1926 bylo propuštěno ze záboru 60 ha 17 a 81 m².⁴⁴ V roce 1933 bylo vyhověno žádosti kláštera o navrácení některých pozemků z 21. ledna 1926 a klášteru bylo navrženo 457 ha 46 a 40 m² půdy, z čehož byla asi polovina půda zemědělská.⁴⁵

Vývoj kláštera v dalších letech byl narušen 2. světovou válkou a protektorátem. Činnost kláštera částečně omezoval německý správce, přesto sestry mohly poskytnout útočiště vyšebrodskému opatu Tecelínu Jakschovi, který byl u nacistických úřadů v nemilosti.

Po válce byl sice klášter sestrám navrácen, ale nejdříve byl zmenšen 2. pozemkovou reformou a v roce 1948 došlo ke zrušení kláštera a veškerý majetek kláštera byl znárodněn. Do bývalého probošství bylo roku 1955 přestěhováno Podhorácké muzeum.⁴⁶ V době zrušení bylo v klášteře 38 sester. Starší z nich zřejmě odešly do Domova pro přestárlé v Plavči.⁴⁷ Ty, které měly možnost zůstat, dostaly práci ve státním statku v Předklášteří. Takto mohly nadále, i když tajně, pokračovat v řeholním životě. Od roku 1968 jim bylo umožněno nosit v klášteře řádový oděv. V roce 1985 byla tajně benedikována poslední abatyše Annuntiata Bielková. V roce 2003 zemřela, přesto je klášter nadále opatství.

Po formálním obnovení kláštera 1. února 1990 jej začaly sestry za pomoci dalších klášterů, většinou z Rakouska, navracet do stavu vhodného pro řeholní život. V letech 1990 až 1995 došlo postupně k navrácení budov. Vzhledem k jejich poničení ovšem rekonstrukce kláštera ještě zdaleka nedospěla do konce.

Kvůli vzdálenosti klášterů z kongregace a jejich omezené možnosti spolupráce s Porta coeli byla sestrami podána žádost o přijetí do kongregace Mehrerau, do které patří například

41. Je možné, že dalším důvodem pro rozhodnutí založit klášter byly potíže se získáváním občanství v prvních poválečných letech. Ještě v roce 1926 bylo vyřizování takové žádosti zdlouhavé. Viz např. MZA Brno, E 10, sign. III, kart. č. 61, odmítnutí žádosti ctihodné sestry Magdaleny Hadankové o udělení československého státního občanství 21. července 1926.

42. MZA Brno, E 10, sign. III, kart. č. 61, žádost z 26. 4. 1920 k Biskupskému ordinariátu v Brně o vyřízení dispensu od papežské klauzury u Svaté stolice pro sestry, aby mohly vycestovat do Dánska. Do Allerslev vyrazily 28. 7. 1920. Kvůli nevhodným podmínkám pro řádový život byl nový klášter brzy přesunut asi o 70 km severně do Sostrupu, kde jako opatství Mariina Srdce existuje dodnes.

43. I. Kolářková, *Rušení klášterů*, s. 25.

44. MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, opis hektarového příspěvku kláštera cisterciacek ze 12. dubna 1927.

45. MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, rozhodnutí o propuštění ze záboru z 24. února 1933.

46. D. Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 616.

47. *Catalog der geistlichen Jungfrauen*.

1.4. DĚJINY KLÁŠTERA

rakouský klášter Marienfeld, kam v posledních letech jezdí z Porta coeli na formaci novicky. Po souhlasu kongregační kapituly i její ženské části a schválení Svatým Stolicem se klášter Porta coeli na konci roku 2008 stal jejím členem. Kongregace v současné době zahrnuje 7 mužských a 14 ženských klášterů.

Kapitola 2

Přípravy k obnově kláštera

2.1 Zakoupení statku

Rozhodnutí obnovit tišnovský klášter bylo zřejmě důsledkem vnitřní obrody cisterciáckého řádu v polovině 19. století. Po smrti Bedřicha svob. pána z Wittinghofu se jeho dědicové rozhodli tišnovské panství prodat. Když se o tom marienthalská abatyše Gabriela Marschner dozvěděla, rozhodla se jej získat. Kupní smlouvou se stalo tišnovské panství 21. června 1861 majetkem Marienthalu a začala snaha o obnovu klášterního života.

2.2 Snaha o obnovení, příprava a překážky

Tehdejší probošt v Marienthalu Conrad Preiss nejdříve vyjednal u rakouské vlády povolení k obnově kláštera. Úspěšná jednání také pravděpodobně vedl s představiteli řádu a olomouckým biskupstvím.¹ Potíže začaly, když se snažil dosáhnout navrácení bývalého klášterního, nyní farního kostela.² Tato jednání nevedla k cíli, protože zejména místní kostelní výbor vrácení kostela odepřel.³ Probošt Preiss chtěl problém vyřešit zbudováním nové kaple pro konvent, ale ke stavbě nedošlo.⁴

Dějinné události jako prusko-rakouská válka v roce 1866 a nepříznivá státně-církevní politika doby Kulturkampfu v Sasku a Rakousku po roce 1870 odsunuly osídlení Porta coeli na konec devatenáctého století. Až v roce 1896, brzy po své volbě, obnovila plán svých dvou předchůdkyň Gabriely Marschner (1856-1883) a Anny Noack (1883-1896) abatyše Michaela Waurik. Rozhodla se obnovení Porta coeli provést na jubilejní slavnosti osmistého výročí založení cisterciáckého řádu.⁵

Prostřednictvím vyšebrodského opata a zároveň generálního opata řádu žádala rakouskou vládu o navrácení kostela klášteru. Vláda zavedla úřední jednání⁶ a na začátku roku

1. D. Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 616.

2. R. Klátil, *Dějiny Předklášteří*, s. 73.

SOka Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, E 40, inv. č. 1, *Farní kronika Předklášteří. Na základě dekretu vys. c. k. ministerstva kultu ze dne 15. května 1859 č. 7316, byla lokalie povýšena na faru. Poznamenal farář Leopold Kolísek.*

3. SOka Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, E 40, inv. č. 1, *Farní kronika Předklášteří*. Farář J. E. Bílý ve své poznámce k této věci vyjadřuje politování, že zástupci obce chválihodný plán obnovení kláštera utopili v bouři „rozzuřených náruživostí“, pod rouškou křesťanské lásky.

4. R. Klátil, *Dějiny Předklášteří*, s. 73.

5. *Catalog der geistlichen Jungfrauen.*

6. MZA Brno, E 10, sign. X, kart. č. 62, opis výzvy c. k. okresního hejtmana v Tišnově z 20. ledna 1898 obec-

2.2. SNAHA O OBNOVENÍ, PŘÍPRAVA A PŘEKÁŽKY

1898 se tento problém opět dostal na jednání obecního zastupitelstva v Předklášteří.⁷ Tentokrát zastupitelstvo spolu s kostelním výborem rozhodlo, že kostel může být buď ve společném užívání, nebo má klášter farní obci postavit kostel nový. Proti tomu se ozvaly protesty a situaci vyřešil vydatný pomocník marienthalské abatyše probošt Vincenc Vielkind. Ten navrhnul, aby si farnost kostel ponechala a sestry jej využívaly jen o velkých svátcích. Pro klášter se postaví kostel nový, na místě bývalé sýpky, těsně přiléhající ke klášteru. Klášter se také zavázal farní kostel udržovat.⁸

Koupě statku za 480 000 zl. byla jen první v řadě investic nutných pro obnovení kláštera. Během desetiletí, kdy byl klášter využíván jako továrna, došlo k přestavbě a často i poničení řady klášterních staveb.

V letech 1863 a 1864 byly provedeny základní opravy. V průjezdech a v chodbách vyměnili dlažbu, v přízemí udělali novou omítku, došlo k opravám na střeše. Mimo samotnou budovu kláštera došlo k důkladné opravě obvodové zdi a k vyzdění kanálu. Menší opravy byly provedeny u pivovaru, farního bytu, hájovny, dvora Stanovisko a některých dalších hospodářských budov. Celkem bylo za provedené převážně zednické a kamenické práce a materiál zapláceno 1323 zl. 99 kr.⁹

Během oprav samozřejmě dál běžel obvyklý život na panství, ať už šlo o práce na polích, v lesích, ve dvorech nebo třeba o činnost kněží. Všechny lidi, kteří pro klášter pracovali, bylo nutné zaplatit, ať už jako zaměstnance, sezónní dělníky, nebo třeba z titulu patrona v případě kněží. Kromě dohodnutých plateb dostal někdo příležitostně i příplatek nebo dar. V roce 1864 vydal takto klášter 5663 zl. 68 kr. a dalších přibližně 794 zl. v naturáliích.¹⁰

Navzdory výdajům na opravy se klášterní dluh snižoval a v roce 1875 činil 118 017 zl. 43 kr., při ročních splátkách dohromady 5656 zl. 26 kr.¹¹

Vztahy s obyvateli z okolí měli vlastníci kláštera reprezentovaní správcem různorodé. Vzneseným stížnostem či žádostem se často snažili vyjít vstříc. Jen v některých případech, když byli v právu a zejména pokud by to vedlo k velkému finančnímu zatížení kláštera, odmítali.

Roku 1867 se ozval majitel papírny v Předklášteří a požadoval po proboštu Preissovi, aby dal opravit potrubí, které kdysi zbudoval baron Mundy. Ten jej ovšem zbudoval kvůli tomu, že provozem barvírny se velmi znečišťovala voda v mlýnské strouze, odkud jinak papírna vodu brala. Na konci 60. let tento důvod již pominul a probošt odmítal, bez důkazu o oprávněnosti takového požadavku, potrubí udržovat. Nakonec, asi o deset let později,

ním představitelům v Předklášteří. *Jménem abatyše jeptišek řádu cistercienského v Mařídolu požádal generální superior řádu cistercienského a opat ve Vyšším Brodě P. Leopold Wackarz o znovuzřízení kláštera v Předklášteří. Za příčinou žádosti té jedná se o otázku, jest-li a pod kterými podmínkami představenstvo obce přivolí ku odstoupení farního chrámu a farního bytu v Předklášteří řádu cistercienskému v Mařídolu udělit...*

7. SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, C 8, inv. č. 2, *Protokolní kniha obecního výboru v Předklášteří od r. 1889–1912.*

8. R. Klátil, *Dějiny Předklášteří*, s. 73-74.

9. MZA Brno, E 10, kart. č. 62, *Baurechnung*, vyúčtování oprav staveb patřících klášteru z 31. dubna 1865.

10. MZA Brno, E 10, kart. č. 81, *Passirungen für das Jahr 1864*. Největší výdaje byly pochopitelně v polním hospodářství, do kterého šlo v hotovosti 2636 zl. 60 kr., a lesnictví, kde to bylo 2279 zl.

11. MZA Brno, E 10, kart. č. 89, *Ausweis über die Passiva des Gutes Tischnowitz.*

2.2. SNAHA O OBNOVENÍ, PŘÍPRAVA A PŘEKÁŽKY

abatyše z Marienthalu rozhodla, že potrubí bude udržováno z dobré vůle, kvůli dobrým vztahům s nejnámennějším obyvatelem Předklášteří, jímž majitel papírny byl.¹²

V březnu roku 1889 musel správce řešit spor s rolníkem z Dolních Louček o náhradu, případně opravu poškozených vrat. Čeledíni z velkostatku mu svalili pilíř u vrat a on za něj požadoval 5 zl. Jelikož správce nereagoval dost rychle, vyhrožoval rolník žalobou, pokud nedojde k nápravě do osmi dnů.¹³

Na začátku devadesátých let usoudila školní obec Předklášteří, že je třeba postavit novou školu, protože stávající prostory jsou nevyhovující. Jelikož obec měla právo služebnosti na domě, který patřil klášteru, a ten využívala právě pro školu, došlo k dohodě o výměně pozemku na novou školu za to, že se škola vzdá oné služebnosti a ještě dostane od kláštera na stavbu školy dříví za 600 zl.¹⁴

Příkladem dobrých vztahů může být pomoc, kterou poskytl správce kláštera kuřimské obci. Ta se na něj obrátila s prosbou o přímělu u zemského sněmu, aby ten zajistil zaplacení výdajů za léčení nějaké ženy z Uher. Byla zřejmě vdova bez prostředků, a když magistrát v Budapešti, kde byla léčena, zjistil, že její manžel příslušel do Kuřimi, vystavil obci účet na 347 zl. 22 kr. Po přijetí této žádosti se správce kláštera doktor Beneš postaral, aby žádost byla projednána na nejbližším zasedání.¹⁵

S předklášterskými faráři měli zejména správci velkostatku různorodé vztahy. První farář Jan Evangelista Bílý se k obnově kláštera stavěl velmi vstřícně a zdá se, že mezi ním a správci nedocházelo k zaznamenáníhodným sporům. Stížnosti k abatyši začal podávat až jeho nástupce Jan Buchal. Spory se správcem, kterým byl toho času probošt Preiss, byly vedeny zejména kvůli penězům, kterých probošt prý dával málo na potřeby farnosti. V roce 1779 došlo k výměně správce, kterým byl jmenován probošt z Marienthalu Mikuláš Braun. O tom už farář píše, že je „vlídný“.¹⁶ Probošt Preiss se vrátil do svého kláštera v Oseku a za pár dnů tam 16. srpna 1879 zemřel na mrtvici.

O abatyších se faráři vždy vyjadřovali s úctou. Jednali s nimi většinou kvůli žádosti o presentaci na jinou faru nebo kvůli změně či opravě nevyhovující fary v Předklášteří. Když v květnu roku 1883 nastoupila nová abatyše Anna Noack, příjemně překvapila předklášterského faráře poukázkou na „5 hektolitrů nejkrásnějšího žita“.¹⁷ V roce 1887 táž abatyše věnovala farnímu chrámu křížovou cestu, jak se farář Buchal vyjádřil: „slušný barvotisk“.

12. MZA Brno, E 10, kart. č. 66. Spory kvůli potrubí byly obnoveny v roce 1923, kdy se vlivem přetěžování poškodilo.

13. MZA Brno, E 10, kart. č. 89, žádost rolníka z Dolních Louček o náhradu poškozeného majetku.

14. MZA Brno, E 10, kart. č. 66, smlouva z 12. 3. 1891 mezi klášterem Marienthal, jako vlastníkem tišnovského velkostatku a školní obcí Předklášteří, ohledně prodeje pozemku na zřízení veřejné národní školy.

SOKA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, E 40, inv. č. 1, *Farní kronika Předklášteří*. Škola byla rychle postavena a na jaře roku 1892 vysvěcena místním farářem Ludvíkem Čermákem.

15. MZA Brno, E 10, kart. č. 89, dík kuřimského starosty za pomoc a prosba o další přímělu.

16. SOKA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, E 40, inv. č. 1, *Farní kronika Předklášteří*, s. 78–79.

17. SOKA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, E 40, inv. č. 1, *Farní kronika Předklášteří*, s. 80.

2.3 Obnovení života v klášteře

Jak je uvedeno výše, v roce 1898 se podařilo ve věci obnovení kláštera dosáhnout dohody se zástupci Předklášteří. Protože měl být tišnovský klášter zcela samostatný, chtěla Marienthalská abatyše tišnovské panství věnovat konventu, který byl vytvořen z řeholnic jejího kláštera. K tomu ale nedala souhlas pruská vláda. Pouze dovolila, aby bylo panství prodáno za sníženou cenu¹⁸ 258 246 zl. 30 kr.¹⁹ Kupní smlouva byla podepsána 29. listopadu 1899 v Marienthalu, mezi abatyší Marií Michaelou Waurik, převorkou Edmundou Birnbaum a podpřevorkou Scholasticou Kasper na straně prodávajících. Druhou stranu reprezentovaly sestry Caecilia Schmidt, Aloisia Michalke a Fortunata Lehman jako členky konventu zakládaného kláštera.

Výsledná částka byla součtem dluhů, které nový klášter přebíral od kláštera Marienthal. Jako například půjčka z 21. června 1899,²⁰ která byla pravděpodobně využita i na opravy. Již během roku 1899 byl opraven farní kostel a postupně byly dávány do pořádku klášterní budovy, kdysi upravené pro fabriky.²¹

V polovině března roku 1900 přijely do Porta coeli první dvě kandidátky z Marienthalu, 1. října se k nim přidalo dalších pět a do konce roku ještě dvě, aby se naučily česky. Všechny až do obnovení žily v proboštví.²²

Jak bylo dohodnuto, začala také stavba nového klášterního kostela. Stavební práce trvaly poměrně krátkou dobu od dubna roku 1900 a na jaře roku 1901 byl již kostel v novogotickém slohu podle plánů brněnského stavitele Františka Pavlů hotov.²³

Poslední přípravy k příjezdu řádových sester probíhaly na jaře roku 1901. První probošt, Bernard Gícha z Vyššího Brodu, nastoupil 15. května. Nový klášter byl začleněn do rakousko-uherské cisterciácké řádové provincie, jejíž generální vikář, otec Theobald Grasböck z Wilheringu, si vzal Porta coeli do příští generální kapituly pod svou ochranu. Ten také přijel 20. května do Porta coeli a očekával nový konvent.

Nový klášterní kostel byl slavnostně vysvěcen v neděli 19. května 1901 brněnským biskupem Františkem Bauerem za velké účasti duchovenstva a lidu. Při svěcení zazpívaly kandidátky slavnostní chorál.

Dlouho očekávaný den přišel 23. května. Brzy ráno vyjelo z Marienthalu 18 řeholnic a přes Liberec a Brno přijely v šest hodin večer vlakem do Tišnova a poté vozem do Předklášteří. Po přivítání proboštem Gíchou a představiteli obce šly ve velkém průvodu do Porta coeli. Po požehnání v kostele proběhlo vysvěcení celého kláštera a nakonec byla obnovena papežská klauzura.

Druhý den brzy ráno proběhla první mše konventu, při které sestry obnovily slavnostní sliby se stabilitou pro Porta coeli. Poté byla uvedena do úřadu převorka Scholastika Kasper, jmenovaná dekretem abatyše z Marienthalu, a ostatní jí slíbily poslušnost jako své duchovní

18. R. Klátil, *Dějiny Předklášteří*, s. 74.

19. MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, kupní smlouva na tišnovské panství.

20. MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, půjčka od Hypoteční banky Markrabství moravského na 147 000 zl.

21. *Catalog der geistlichen Jungfrauen*.

22. *Catalog der geistlichen Jungfrauen*.

23. R. Klátil, *Dějiny Předklášteří*, s. 72.

2.3. OBNOVENÍ ŽIVOTA V KLÁŠTEŘE

matce. Nakonec biskup Bauer udělil slavnostní požehnání. A tak slovy kroniky „*se Porta coeli po téměř 120 let dlouhém spánku smrti opět probudila k životu a na starých kmenech vyrazily nové ratolesti.*“²⁴

24. *Catalog der geistlichen Jungfrauen.*

Kapitola 3

Obnovený klášter

3.1 Hospodářská situace

V devadesátých letech 19. století zahrnovalo tišnovské panství asi 3 427 jiter a 156 sáhů čtverečních pozemků. Z toho v obci Bělč 86 jiter 760 sáhů čtverečních, v obci Hájek 312 jiter 410 sáhů čtverečních, v obci Dolní Loučky 425 jiter 1 443 sáhů čtverečních, v obci Lomnička 301 jiter 1 254 sáhů čtverečních, v obci Ochoz 217 jiter 564 sáhů čtverečních, v obci Rohozec 70 jiter 1 080 sáhů čtverečních, v obci Šerkovice 242 jiter 1 469 sáhů čtverečních, v obci Štěpánovice 267 jiter 237 sáhů čtverečních, v obci Tišnov 261 jiter 1 572 sáhů čtverečních, v obci Předklášteří 898 jiter 517 sáhů čtverečních, v obci Vsechovice 231 jiter 888 sáhů čtverečních a v obci Zahrada 110 jiter 24 sáhů čtverečních.

Velkou část pozemků tvořila pole s průměrnou až nižší úrodností. Největší část však tvořily lesy. Na katastrálních územích obcí Dolní Loučky a Lomnička tvořily lesy více než polovinu pozemků, v obcích Zahrada, Vsechovice a Rohozec šlo o lesy téměř vždy a na území obce Štěpánovic vlastnil klášter výlučně lesy. Zbytek tvořily pastviny, louky, zahrady, cesty a zvláště v Předklášteří stavební pozemky.

Vzhledem k tomu, že v období, kdy byl velkostatek vlastněn Marienthalem, byl jeho rozpočet poměrně vyrovnaný a správci spíše nakupovali další pozemky,¹ dá se předpokládat, že v roce 1901 byl pozemkový majetek podobného rozsahu jako v uvedeném období.²

S osídlením kláštera řeholnicemi se ovšem situace změnila. Jak je uvedeno výše, ještě před jejich příjezdem bylo nutné investovat do oprav kláštera, aby se vůbec měly kam nastěhovat. Oprava farního kostela a stavba nového pro konvent byly také nákladné, a tak bylo nutno přistupovat k dalším půjčkám. V prosinci 1902 žádal probošt Gícha o povolení půjčky 45 000 K u Hypoteční banky markrabství moravského.³ Jako důvod uvádí potřebu splatit zbývající pohledávky uměleckých řemeslníků, tesaře z Předklášteří, zaplatit stavební materiál a také instalaci ústředního topení do kláštera, která stála 21 721 K 61 h. Část peněz chce investovat do klášterního pivovaru, který by měl klášteru pomoci krýt běžné výdaje i

1. Správci prováděli výměny pozemků kvůli scelování a nakupovali často i poměrně malé kousky půdy. Viz MZA Brno, E 10, sign. 12a, kart. č. 64, kupní smlouva s majitelkou gruntu v Předklášteří na 2 jitra 390 sáhů čtverečních za cenu 583 zl.

2. Tišnovský velkostatek měl v roce 1901 2234 ha. Viz J. Bartoš, J. Schulz, M. Trapl, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, Jinočany 1997, s. 274.

3. Viz MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, opis žádosti k biskupské konsistoři o povolení půjčky na krytí nákladů spojených s opravami kláštera a na investici do klášterního pivovaru.

umořovat dluhy, které má.⁴ Do té doby měl klášter jen dluhy vzniklé zakoupením panství v roce 1899. O pár týdnů později byla klášteru Vídeňskou apoštolskou nunciaturou půjčka povolena.⁵

Za úpravy provedené v klášteře a pořízení nutného vybavení bylo jen v roce 1901 třeba zaplatit 29 684 K 80 h.⁶ Z toho byl klášter do konce roku schopen uhradit pouze 11 392 K., proto bylo nutné přistoupit k půjčce. Vzhledem k omezeným možnostem a rozlehlosti kláštera lze stěží předpokládat, že byl najednou, a navíc za tak krátkou dobu, opraven a vybaven celý klášter. Opravy a jistě také modernizace tedy probíhaly řadu let, někdy podle možností kláštera, jindy s nutností vzít si půjčku.

Zvláště menší půjčky získával klášter od blízkých opatství, ať už mateřského Marienthalu nebo Mariensternu, Wilheringu, Oseka či Vyššího Brodu.⁷ V jejich případě šlo většinou o nižší částky a trpělivé věřitele. V případě větších výdajů, které se časem objevily, bylo ale třeba přistupovat i k vyšším půjčkám. Tak se klášter postupně dostával do větších finančních obtíží, které bylo nutné řešit prodejem částí majetku a nakonec trvalo několik desetiletí, než se velkých dluhů zbavil.

3.2 Obyvatelstvo kláštera

Jak je uvedeno v předchozí kapitole, 23. května 1901 do kláštera přijelo z Marienthalu 18 řeholnic, aby se připojily k sedmi kandidátkám, které už tam rok pobývaly. Z osmnácti sester bylo dvanáct chórových a šest sester laiček.⁸ Mezi sestry chórové patřila převorka Scholastica Maria Kasper, podpřevorka Theresia Francisca Jedlička, budoucí abatyše Laurentia Anna Richter, celeraria Martha Carolina Fünfstück, budoucí novicmistrová Juliana Maria Saring, sacrista Aloisia Agnes Michalka, vestiaria a infirmaria Fortunata Augusta Lehmann, refectoraria Stephania Augusta Lorenz, infirmaria Anna Ida Rimpler, subsacrista Paula Agnes Setnak, cantorin Ida Lina Rönsch a valetudenaria Mauritia Clara Walter. Sestry laičky se jmenovaly Angela Magdalena Grünwald, Aleidis Catharina Petschke, Thecla Agnes Skala, Magdalena Martha Linke, Theodora Agnes Pech a Walburga Francisca Helwig. Všech sedm kandidátek vstoupilo obláčkou 22. července 1901 do noviciátu a za další tři roky se z nich staly sestry chórové. Byly to – Constantia Alma Posselt, Theobalda Agnes Wenke, Josepha Maria Dutschke, Michaela Maria Bedrich, Gabriela Martha Kalla, Bernarda Maria Lehmann a Vincentia Maria Schwertner.

Z 25 sester a kandidátek pocházelo 14 z Horní Lužice, 7 ze severních Čech, 3 ze Slezska

4. Pivovar zřejmě nebyl příliš výnosnou investicí, protože budovy byly ve špatném stavu a bylo nákladné je udržovat a ještě platit daně při nevelkém nájmu, který byl nájemce schopen platit. Viz MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, ocenění velkostatku v roce 1914.

5. MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, oznámení biskupské konsistoře o povolení půjčky ze dne 24. 12. 1902. Za výdaje při vyřizování bylo naučtováno 20 K 20 h.

6. MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, přehled plateb za vybavení kláštera v roce 1901. Na vybavení kláštera se podíleli zedníci, malíři, stolaři, zámečníci, lakýrníci a řada dalších.

7. MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, smlouva z 5. 3. 1904 na 9000 K s rozpisem splátek do roku 1950. Většina podobných půjček byla ovšem splacena podstatně rychleji.

8. *Catalog der geistlichen Jungfrauen.*

3.2. OBYVATELSTVO KLÁŠTERA

a jedna z Ruska. Až na jednu pocházely tedy všechny z poměrně nedalekého okolí kláštera Marienthal. Ten měl zřejmě i v dalších letech dost kandidátek, protože první dívky, které po obnovení Porta coeli projevily zájem o vstup, pocházely z Horní Lužice. Až v roce 1907 se objevily první dívky z Moravy. Až na pár sester ze Slezska a po jedné z Dolního Rakouska a Korutan přicházely další zájemkyně o duchovní život střídavě z Horní Lužice a z Moravy.

Co se týče věku, mělo pět sester mezi padesáti a šedesáti lety, dvě přes čtyřicet let a zbytek mezi dvaceti a třiceti lety. Do Porta coeli tedy přijel konvent připravený udržovat a předávat dál znalosti a zkušenosti v praktickém i duchovním životě v klášteře.

Kapitola 4

Srovnání se situací před zrušením r. 1782

4.1 Vztahy s okolím

Jednou z nejvýznamnějších změn byl jistě přechod od poddanství k občanské společnosti. Ze zástupu poddaných rolníků, řemeslníků a dalších se najednou stali zaměstnanci nebo třeba sousedi, kteří byli mnohem více než dříve připraveni hájit svá práva, pokud byli ať už domněle, nebo skutečně poškozeni chováním správců nebo majitelů kláštera.

Například ke sporu o kostel by v době před zrušením pravděpodobně vůbec nedošlo. Jedním důvodem je, že ještě neproběhla reforma farností a obyvatelé Předklášteří vlastní farní kostel nepotřebovali. Kromě bývalého klášterního kostela byl v Předklášteří ještě další, který využívali dříve. Dále by po zakoupení panství kostel patřil klášteru a obyvatelé neměli právo rozhodovat, jak s ním naloží. Rolník z Dolních Louček by měl sice rovněž možnost hrozit žalobou, ale těžko říct, jestli by se soudil s vrchností kvůli povalení sloupu od vrat. Zároveň bylo jistě blíže k okresnímu soudu do Tišnova, který už nesměl dělat rozdíly mezi privilegovaným a neprivilegovaným, než v minulosti dovolávat se práva v Brně, kde takovou záruku ještě neměl.

Představená kláštera měla dále patronátní právo ke kostelům na svém panství, počet těchto kostelů byl sice menší, ale ve spolupráci s biskupskou konsistoří rozhodovala o přijetí či odchodu kněží z „jejích“ kostelů. Zároveň však, na rozdíl od minulosti, pod bedlivým dohledem farníků, kteří jí nezapomínali připomínat také její povinnosti coby patrona.

4.2 Materiální podmínky

V rozsahu pozemkového vlastnictví se pro klášter, přes ztráty v 1. polovině 19. století, mnoho nezměnilo. Před zrušením vlastnil klášter 92 lánů, tj. přibližně 1 665,2 ha, v 35 obcích. Při obnovení to bylo 3 427 jiter a 156 sáhů čtverečních, tj. přibližně 1 972,2 ha,¹ ve 12 obcích. Došlo tedy k přibližně dvacetiprocentnímu rozšíření obdělávané plochy a snížení roztržitosti pozemků v okolí méně než poloviny vsí oproti předchozímu období.

Oproti předchozímu období měl klášter menší počet dvorů, kromě klášterního jen dva a po prodeji Stanoviska dokonce jen jeden. V předchozím období se jejich počet měnil, ale kolem poloviny 18. století příslušely ke klášternímu panství nejméně 4 statky.² Vzhledem

1. Lán zemský = 18,1 ha, jitro = 5754,6 m², sáh čtvereční = 3,5967 m². Viz I. Hlaváček, J. Kašpar, R. Nový, *Vademecum pomocných věd historických*, s. 172–173.

2. I. Kolářková, *Rušení klášterů*, s. 24.

ke změněnému způsobu hospodaření to ovšem pro klášter byla spíše výhoda.

Finanční situace tišnovského kláštera byla po obnovení určitě horší. I dříve musel investovat do oprav budov, zpravidla poničených válkou. Nemusel však před tím celé panství kupovat. Na druhou stranu se už v období před zrušením snižovaly dávky od poddaných a rostlo zdanění státem. Do nového kláštera také přišel správce a řeholnice, jež byli připraveni na nové podmínky. Levnou práci závislých poddaných tak nahrazovali zejména v zemědělství modernějším vybavením a soustředěním pozemků na menší prostor. Dá se tedy předpokládat, že výnosy v tomto odvětví, které bylo pro klášter stěžejní, spíše rostly.

Hodnota panství obnoveného kláštera byla přes 900 000 K. Ve srovnání³ s tím, co získal náboženský fond prodejem majetku zrušeného kláštera, je to asi o 150 000 K více. Při ocenění panství za stejných podmínek by ale výsledek mohl být jiný.⁴

4.3 Vnitřní život

Obnovený klášter měl samozřejmě menší konvent, než ten před zrušením. Bylo to ovšem dáno rozhodnutím a možnostmi konventu marienthalského. Před zrušením žilo v klášteře 3krát více řeholnic než při založení. Nadějí pro klášter bylo jistě sedm novic, nicméně i v roce 1948, kdy byl klášter opět zrušen, byly v klášteře přibližně jen dvě třetiny počtu z 18. století.

Průměrný věk byl v konventu obnoveného kláštera pouze 34 let, tudíž o dvanáct let méně než před zrušením. Vzhledem k tomu, že byl vytvořen uměle, nemá toto srovnání vypovídací hodnotu. Průměrný věk 24členného konventu v roce 1927 už byl 41.

Na rozdíl od staršího období, kdy nejvíce řeholnic pocházelo z Čech a výrazně méně z Moravy, po obnovení pocházelo nejvíce z Horní Lužice a o něco méně z Čech. Rozdíl ale opět souvisí s původem novějšího konventu, i když ještě v polovině 20. let 20. století do Porta coeli přicházely dívky z Horní Lužice.

Denní řád řeholnic byl převážně stejný jako před zrušením. Velkou část dne strávily modlitbami, rozjímáním a četbou, hodně času také zabraly běžné domácí práce a práce na klášterní zahradě. Podobně jako dříve se také věnovaly vzdělávání dívek, i když nejdříve v podobě soukromých hodin.

3. Zlatý konvenční měny = 1,05 zlatého rakouského čísla, zlatý rakouského čísla = 2 koruny. Viz I. Hlaváček, J. Kašpar, R. Nový, *Vademecum pomocných věd historických*, s. 458.

4. MZA Brno, E 10, sign. XIII, kart. č. 71, ocenění velkostatku v roce 1914. Vzhledem k tomu, že hodnota statku spočívala zejména v pozemkovém vlastnictví a do roku 1926 se plocha pozemků z 20 000 ha snížila přibližně o 300 ha, byla hodnota panství v roce 1901 přibližně stejná.

Kapitola 5

Závěr

Kláster Porta coeli byl jediným ze čtyř cisterciáckých klášterů v českých zemích, který se povedlo obnovit. Po počátečních úspěších, kdy bylo v roce 1861 získáno bývalé klášterní panství a rakouská vláda dovolila klášter obnovit, odsunuly o dlouhých čtyřicet let obnovení kláštera obavy předklášterských farníků o farní kostel. Uvedené období ale poskytlo prozatímním správcům kláštera čas, aby provedli alespoň základní opravy klášterních staveb a přispěli k intenzifikaci hospodaření klášterního velkostatku scelováním pozemků.

Nutnost zakoupit tišnovské panství byla pro klášter ranou, ze které se vzpamatoval několik desetiletí. Řadu let jsou klášterní účty prokládány půjčkami od různých institucí, zpočátku i na běžné hospodaření. Přes napjatou finanční situaci se však dařilo udržovat klášterní majetek v téměř nezmenšeném rozsahu, a dokonce přistupovat k modernizaci.

Konvent kláštera byl, rozhodnutím těch, kdo jej v Marienthalu vytvořili, relativně mladý. Svým složením zajišťoval jak předávání zkušeností, tak možnost poměrně dlouhého trvání bez přílivu kandidátek. Ty ale naštěstí přicházely, takže se konvent, sice pomalu, ale rozrůstal.

Kromě modliteb a práce v klášteře či na zahradě se některé řeholnice zabývaly také vzděláváním dívek z okolí. Po udělování soukromých hodin v prvních letech také výukou v hospodyňské škole zřízené v klášteře. Komunikaci s okolím však většinou zprostředkoval probošt, který vyjednával s úřady, právníky, nájemníky a dalšími. Vyřizoval také většinu hospodářských záležitostí.

Asi nejvýznamnější změnou od doby před zrušením kláštera byl přechod k občanské společnosti. Před úřady měly majitelky panství alespoň teoreticky stejnou hodnotu, jako jejich bývalí poddaní. Ti si to také uvědomovali, a tak příliš neváhali s klásterem vést spor, pokud se jim cítili být poškozeni.

Co se týče rozsahu majetku, od zrušení se příliš nezměnilo. Rozdíl je hlavně v rozmístění pozemků, kdy v novější době bylo dosaženo jejich spojení do větších ploch a jejich obhospodařování tak bylo ekonomičtější.

Hodnota tišnovského panství byla v obou obdobích také přibližně stejná, ale vzhledem k tomu, že k ocenění došlo ve velice rozdílných podmínkách, nemá toto srovnání velkou vypovídací hodnotu.

Konventy se dají těžko porovnávat podle počtu. Před zrušením měl za sebou konvent plynulý vývoj a nebyť zásahu státu, pravděpodobně by se jeho velikost příliš neměnila. Konvent vzniklý při obnovení byl v úplně jiné situaci. Vznikl uměle a, i když měl výrazně nižší průměrný věk řeholnic, nevěděl, jak se bude situace dále vyvíjet. Už v osmnáctém

století se sice projevovala sekularizace společnosti, ale jak se ukázalo, na počátku 20. století byl zájem o duchovní život přece jen menší.

Při zkoumání procesu obnovy tišnovského kláštera bylo oproti předpokladům zjištěno, že výraznější zadlužování kláštera začalo až po odkoupení tišnovského panství novým konventem. To ale souviselo se započatím větších oprav a vybavování kláštera v tomto období, očekávaným rovněž dříve.

V souvislosti s velkými dluhy byly také očekávány větší finanční potíže projevované prodejem většího množství pozemků. K tomu také nedocházelo a klášter si, sice s velkým úsilím a odříkáním svých majitelů, zachoval většinu svého majetku až do pozemkové reformy.

V archivech se bohužel nepodařilo najít prameny k jednáním o obnovení do roku 1861 a z devadesátých let 19. století byla nalezena pouze jednání obecního výboru. Nejvhodnějším zdrojem by pravděpodobně byly archivy klášterů Marienthal a Vyšší Brod, které tato jednání vedly. Zpracována byla tedy především hospodářská situace kláštera, politické pozadí jeho obnovy by bylo zajímavým tématem dalšího zkoumání.

Prameny a literatura

Prameny

- [1] Catalog der geistlichen Jungfrauen des exemten Cistercienserinnenstiftes Porta coeli in der Dioecese Brünn in Mähren seit der Wiederrichtung am 23.Mai 1901, rukopis uložen v Porta coeli, inv. č. 1.
- [2] MZA Brno, fond E 10 - Cisterciačky Tišnov.
- [3] SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond A 1 - Okresní úřad Brno - venkov 1855-1945.
- [4] SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond A 3 - Okresní úřad v Tišnově 1855-1943.
- [5] SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond C 8 - Archiv obce Předklášteří.
- [6] SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond E 40 - Farní úřad Předklášteří.

Literatura

- [1] Bartoš, J. – Schulz, J. – Trapl, M.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 XI*, Ostrava 1988.
- [2] Buben, M.: *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích II/2*, Mnišské řády, Praha 2004.
- [3] Flídr, A.: *Porta coeli*, diplomová práce, FF MU Brno 2004.
- [4] Foltýn, D. a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.
- [5] Hladík, D.: *Dějiny kláštera Porta coeli I.*, Tišnov 1994.
- [6] Hlaváček, I. – Kašpar, J. – Nový, R.: *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002.
- [7] Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J.: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2007.
- [8] Janák, J.: *Dějiny Moravy III/1*, Hospodářský rozmach Moravy 1740-1918, Brno 1999.
- [9] Kadlec, J.: *Přehled českých církevních dějin 2*, Praha 1991.
- [10] Klátil, R.: *Paměti Předklášteří a tišnovského kláštera Porta coeli*, Tišnov 1925.
- [11] Koláčková, I.: *Rušení klášterů za Josefa II. na příkladu tišnovského a louckého kláštera*, bakalářská diplomová práce, FF MU Brno 2007.

[12] Válka, J.: *Dějiny Moravy II*, Morava reformace, renesance a baroka, Brno 1999.

[13] Die zisterzienserinnen, Tagung für junge Mönche und Schwestern der Zisterzienserfamilie, kongregace Mehrerau, Himmerod 16.-26. 9. 2003.